

Samen op (onder)zoek

Participatieve methodieken voor geëngageerde
onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder - Lieselot Degraeve
Bas Dikmans - Silke Marynissen

COLOFON

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen (redactie)

Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

Brussel

ISBN 9789077130162

Eerste versie

@ 2025 Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder duidelijke bronvermelding. Overname van tekst is toegestaan mits de oorspronkelijke auteur(s) en titel expliciet worden vermeld, zowel van het boek als van het betreffende hoofdstuk. Het is niet toegestaan de inhoud te wijzigen of voor commerciële doeleinden te gebruiken zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Vormgeving: Lieselot Degraeve

Illustraties: Zoë Claessens

www.samenoponderzoek.be

Licentie

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers © 2025 by Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

HOE GA JE PRAKTISCH AAN DE SLAG? ENKELE VEELGESTELDE VRAGEN

TOON VERCAUTEREN, SOFIE VAN REGENMORTEL

In deel II van het boek beschrijven we verschillende participatieve methodieken voor onderzoek en praktijk. Elke methodiek is anders en vergt een andere aanpak, maar er zijn wel een aantal algemene principes en ethische overwegingen die je kan meenemen als je een participatief onderzoek of project start. Dit hoofdstuk vertrekt van concrete vragen die vaak terugkeren in gesprekken met studenten, onderzoekers en praktijkwerkers die hun eerste stappen in participatief actieonderzoek zetten. We behandelen vragen over wanneer en hoe je participatie vormgeeft, hoe je omgaat met kwaliteitsvragen, welke uitdagingen je kan tegenkomen onderweg, wie er allemaal meedoet aan een participatief onderzoeksproject, en met welke rol.

Wat volgt is geen receptenboek met eenduidige antwoorden. De antwoorden in dit hoofdstuk bieden eerder een reflectief kader en praktische inzichten, gebaseerd op bestaande literatuur en praktijkervaringen.

- 1 IN WELKE ONDERZOEKSFASE KUNNEN MENSEN DEELNEMEN?**
- 2 IS PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK WEL BETROUWBAAR EN VALIDE?**
- 3 WIE ZIJN DE PARTNERS IN PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK, EN HOE GA JE OM MET ROLLEN EN MACHTSVERHOUDINGEN?**
- 4 MET WELKE MOEILIKHEDEN KAN JE GECONFRONTEERD WORDEN?**
- 5 HOE KAN JE DE INPUT EN ANTWOORDEN VAN MENSEN ANALYSEREN EN INTERPRETEREN?**

1. IN WELKE ONDERZOEKSFASE KUNNEN MENSEN DEELNEMEN?

Participatie kan, of moet zelfs, vervat zitten in alle fases van het onderzoek, vanaf de voorbereiding en start van het onderzoek tot de disseminatie.

Participatief actieonderzoek gebeurt vaak onder begeleiding van een **stuurgroep** bestaande uit leden van de gemeenschap. Zij ontwikkelen het onderzoeksproject, halen noden en problemen aan, en bepalen de onderzoeksagenda.

De eerste fase is het **co-designen van het onderzoek**. Samen met co-onderzoekers bepaal je de maatschappelijke problemen en lokale noden, onderzoeksmethoden, de interventiestrategie, de uitvoering van het onderzoek, en schrijf je de projectaanvraag. Meerdere co-creatieworkshops zijn daarbij onmisbaar.

In de tweede fase, de **literatuurstudie**, verzamel je theoretische en empirische kennis. Participatie is hier in de praktijk soms eerder beperkt, maar kan wel verrijkend zijn. Hoe komen cijfers binnen bij de co-onderzoekers? Wat denken zij over de theorieën? Toch is niet iedereen daarin geïnteresseerd, en dat moet ook kunnen. Sommige co-onderzoekers willen vooral oplossingen vinden voor hun dagelijkse uitdagingen, wat hun voornaamste motivatie is voor het onderzoek.

Daarna komt de **dataverzameling**. Ter voorbereiding ontwikkel en test je instrumenten, bijvoorbeeld vragen die worden gesteld, selecteer je respondenten en werf je hen via lokale netwerken. De persoonlijke connecties en banden met lokale organisaties van de co-onderzoekers zijn hierbij een meerwaarde. Let wel op voor de selectiebias, waarbij bepaalde groepen mogelijk worden uitgesloten. Door vooraf selectiecriteria op te stellen en samen na te denken hoe je de toegankelijkheid voor uitgesloten groepen vergroot, kan je dit proberen tegen te gaan. Bij de eigenlijke dataverzameling kunnen deelnemers zelf data verzamelen of zelf deelnemer van de dataverzameling zijn.

In de vierde fase **analyseer** je samen de verzamelde data en geven co-onderzoekers samen betekenis aan de verzamelde data. Dit kan op twee manieren. Co-onderzoekers kunnen actief meewerken aan de analyse en rapportage, of feedback geven op de resultaten die de onderzoekers bekwamen.

De vijfde fase is de **disseminatie en valorisatie**. Je denkt na hoe je met je resultaten zorgt voor kennisdeling en beleidsimpact. Dat kan via toegankelijke, vulgariserende output voor een breed publiek, bijvoorbeeld rapporten, persberichten, media-aandacht, of een evenement. Daarnaast kan er academische disseminatie zijn, bijvoorbeeld in een paper of een presentatie op een conferentie. Ten slotte kan je de resultaten vertalen naar concrete aanbevelingen of handvaten voor beleidsmakers en praktijkwerkers.

De zesde en laatste fase is de **evaluatie** van proces, samenwerking en resultaten. Participatie wordt zelden geëvalueerd door gebrek aan middelen. Wanneer er wel evaluatie van het onderzoek is, is die vaak gericht op het proces van participatie, in plaats van de impact van het onderzoek zelf. Bijvoorbeeld, na groot participatief buurtonderzoek wordt geëvalueerd hoe makkelijk of moeilijk het was om respondenten te vinden en niet of er effectief verandering in de buurt is geweest.

Hoewel deze fasen gestructureerd lijken, is participatief actieonderzoek in de praktijk een flexibel en iteratief proces, waarbij je regelmatig moet bijsturen (Cornwall & Jewkes, 1995).

HOE GA JE PRAKTISCH AAN DE SLAG?

Stuurgroep	• Inbreng bij de ontwikkeling en implementatie van het onderzoeksproject, zorgen en prioriteiten uiten, onderzoeksagenda vastleggen. • Tijdens het hele project zijn de leden van de stuurgroep betrokken en geven ze advies over de verschillende onderzoeksstappen.
Onderzoek co-designen	• Onderzoeksdoel en -vragen bepalen ('wat'): - De maatschappelijke noden en lokale problematiek bepalen die invloed hebben op de gemeenschap. • Onderzoeksmethodologie bepalen ('hoe'): - Beslissen over de onderzoeksmethoden die zullen worden gebruikt, en over de aanpak en uitvoering van het onderzoek. - Projectaanvraag voor het onderzoek schrijven.
Literatuurstudie	• Bestaande onderzoeksresultaten evalueren. • Theoretische reflecties.
Dataverzameling	• Voorbereiding: - Instrumenten ontwikkelen (bijvoorbeeld welke vragen moeten worden gesteld). - Instrumenten testen (bijvoorbeeld pilootonderzoek met interviewgidsen en toestemmingsformulieren). - Interventies ontwikkelen (bijvoorbeeld een training ontwikkelen die getest zal worden). - Steekproeftrekking (beslissen wie in het onderzoek wordt opgenomen). • Dataverzameling: - Participanten rekruteren. - Data verzamelen (bijvoorbeeld bevraging afnemen, interviews uitvoeren).
Data-analyse en bevindingen formuleren	• De leiding nemen in de data-analyse door transcripties te maken en te analyseren, thema's bepalen en resultaten neerschrijven. • Deelnemers reflecteren over de resultaten: - De interpretatie van de onderzoekers wijzigen of in context plaatsen. - Rapportering van de bevindingen aanpassen.
Disseminatie en valorisatie	• Disseminatie en valorisatie plannen: - Hoe de resultaten publiceren, hoe bevindingen delen met de gemeenschap, en hoe invloed uitoefenen op het beleid en op toekomstige interventies. • Output samen schrijven: - Onderzoeksresultaten vulgariseren, bijvoorbeeld in een rapport of persbericht. - Academische papers samen schrijven als co-auteurs. • Resultaten presenteren: - Op conferenties of voor partnerorganisaties. • Onderzoeksresultaten vertalen naar concrete outputs voor praktijk en beleid (bijvoorbeeld informatiepakketten samenstellen).
Onderzoeksproject evalueren	• Het proces van het onderzoek evalueren. • De impact van participatief actieonderzoek op de onderzoeker, de co-onderzoekers en de gemeenschap evalueren. • De mate waarin het onderzoek maatschappelijke of wetenschappelijke impact had evalueren.

Tabel 1. Deelname in het onderzoeksproces

2. IS PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK WEL BETROUWBAAR EN VALIDE?

Nee, maar dat hoeft ook niet.

In de kritieken op participatief actieonderzoek worden weleens vragen gesteld over de nauwkeurigheid en kwaliteit van het onderzoek. Uit positivistische hoek, waar de nadruk ligt op objectieve, empirische kennis en kwantitatieve methoden, klinkt het dat participatief actieonderzoek niet objectief en neutraal is. Maar dergelijke kritieken zijn gebaseerd op de kwaliteitscriteria uit het empirisch-analytische onderzoeksparadigma, waarin principes als interne en externe validiteit, betrouwbaarheid en objectiviteit vooropstaan. Participatief actieonderzoek is gestoeld op andere paradigma's, zoals beschreven in hoofdstuk 1. Enerzijds op het interpretatieve, dat zich richt op menselijke ervaringen en betekenissen begrijpen, en dat nadruk legt op de subjectieve perspectieven van de deelnemers. Anderzijds op het kritisch-emancipatorische paradigma, dat machtsrelaties en sociale ongelijkheden kritisch onderzoekt, met als doel maatschappelijke verandering teweeg te brengen. Daarom hoeft participatief actieonderzoek bijvoorbeeld niet reproduceerbaar te zijn om wetenschappelijk te zijn. Reproduceerbaarheid is hier minder relevant omwille van de sterke verbondenheid met de context. Bij participatief actieonderzoek ligt de nadruk net op contextspecifieke inzichten (Cornish et al., 2023).

De kwaliteit van participatief actieonderzoek kan dan ook niet gemeten worden volgens die positivistische kwaliteitsstandaarden. Daarom pleiten Reason en Bradbury (2008) er terecht voor om 'de bandbreedte van wat geldig is, te verbreden' en om specifieke criteria op te stellen om de kwaliteit van participatief actieonderzoek te beoordelen. Binnen participatief actieonderzoek bestaat er niet één waarheid. De waarheid is een consensus tussen de co-onderzoekers en de gemeenschap, en kan variëren naargelang de partnershipen achter het onderzoek.

Kwaliteitscriteria moeten gestoeld zijn op de kernprincipes van participatief actieonderzoek: participatie, actie, en onderzoek. Voortbouwend op Viswanathan et al. (2004) stellen we enkele criteria voor in Tabel 2.

Ten eerste is er **participatieve geldigheid**, wat wijst op de mate waarin de gemeenschap een actieve rol speelt in het onderzoek.

Ten tweede is er de **relevantie en betekenis voor de gemeenschap** als kwaliteitscriterium. Was de onderzoeksvraag relevant voor de gemeenschap, en kwam die voort uit de gemeenschap? Is het onderzoek geloofwaardig en betekenisvol voor de gemeenschap? Is het gerelateerd aan de lokale context? In dat verband verwijzen Cargo en Mercer (2008) naar de 'paradox van de generaliseerbaarheid'. Hoe meer relevant en betekenisvol het onderzoek is voor een specifieke gemeenschap, hoe minder generaliseerbaar het onderzoek wordt buiten die gemeenschap. De resultaten kunnen zo specifiek zijn, dat ze niet altijd kunnen gelden in een andere context.

Ten derde is het er het criterium van **openheid en transparantie**, vergelijkbaar met het principe van betrouwbaarheid in conventionele kwaliteitscriteria. Het is belangrijk om het hele onderzoeksproces goed vast te leggen door een grondige beschrijving te maken van alle beslissingen, stappen, de doelen, de methoden, en ook de keuzes die niet worden genomen en de redenen daarvoor. Alle participanten en stakeholders moeten het proces kunnen volgen. Ook tijdens het onderzoek is openheid wenselijk, over de doelen van het onderzoek, de voorwaarden voor deelname aan het onderzoek, de gewenste resultaten,

enzovoort. Zo kunnen participanten weloverwogen de keuze maken om al dan niet deel te nemen. Transparantie zorgt er ook voor dat participanten zelf meer open zijn, en dat de resultaten beter worden ont-haald door de gemeenschap.

Tot slot moet kwaliteitsdenken verder reiken dan alleen streven naar kennis of waarheid. Kwaliteit kan ook worden afgemeten aan de concrete veranderingen die het onderzoek teweegbrengt in de praktijk. Zeker voor onderzoek dat als doel heeft om levens te verbeteren, in plaats van alleen maar de stem te horen van mensen, moet de vraag worden gesteld: 'Is er iets veranderd?'

Kwantitatief onderzoek: nauwgezetheid (rigor)	Kwalitatief onderzoek: betrouwbaarheid	Participatief actieonderzoek: empowerment
Interne validiteit • Wat? Accuraatheid van meting of resultaat • Centrale vraag: 'Meten wat we willen meten?' • Hoe? Bijvoorbeeld instrumenten testen, controleren voor verstorende variabelen (<i>confounding</i> variabelen), experimentele en controlegroepen	Geloofwaardigheid • Wat? Aannemelijkheid van de resultaten • Centrale vraag: 'Zijn de data-analyse en interpretatie overtuigend?' • Hoe? Aandacht voor sociale wenselijkheid, positionaliteit, <i>member checks</i>	Participatieve geldigheid • Wat? Mate van betrokkenheid van de gemeenschap in onderzoek • Centrale vraag: 'In welke mate is de gemeenschap betrokken in het onderzoeksproces?' • Hoe? Macht delen doorheen het onderzoeksproces
Externe validiteit • Wat? Generaliseerbaarheid • Centrale vraag: 'Kunnen de resultaten van de studie toegepast worden op andere situaties of groepen? Kunnen we uitspraken doen over de hele populatie?' • Hoe? Bijvoorbeeld random steekproeftrekking, aantal <i>drop-outs</i> laag houden	Overdraagbaarheid • Wat? Mate waarin resultaten overgedragen kunnen worden naar andere gemeenschappen en contexten. • Centrale vraag: 'Wat is de relevantie van dit onderzoek voor nog niet onderzochte gemeenschappen? Kunnen inzichten toegepast worden in andere contexten?' • Hoe? Bijvoorbeeld rijke en diepgaande beschrijving van gemeenschap, context, respondenten en streven naar datasaturatie	Relevantie en betekenis • Wat? Waarde van de onderzoeksvragen, de onderzoeksmethode voor de lokale gemeenschap • Centrale vraag: 'Sluit het onderzoek aan bij de noden of wensen van de gemeenschap?' • Hoe? Samen onderzoeksvragen en methodes formuleren
Betrouwbaarheid • Wat? Consistentie van metingen • Centrale vraag: 'Kunnen de resultaten gereproduceerd worden onder dezelfde omstandigheden?' • Hoe? Bijvoorbeeld consistentie van testomgeving vergroten, aantal testitems vergroten, interne consistentie berekenen, test-hertest	Navolgbaarheid (Transparantie) • Wat? Inzicht in de keuzes van de onderzoeker • Centrale vraag: 'Hoe transparant zijn de keuzes van de onderzoekers van de verzameling en analyse beschreven?' • Hoe? Bijvoorbeeld stapsgewijze beschrijving in de methodologie-sectie	Openheid en transparantie • Wat? Zowel participerende deelnemers, co-onderzoekers, als externe stakeholders hebben volledig zicht in het gehele onderzoeksproces • Centrale vraag: 'Zijn de stappen in het onderzoek duidelijk uitgelegd? Hoe open is iedereen doorheen het onderzoek?' • Hoe? Bijvoorbeeld open communiceren over doelen en intenties, keuzes en verloop van het onderzoek

Objectiviteit, neutraliteit • Wat? Mate waarin onderzoeksresultaten niet beïnvloed zijn door de onderzoekers • Centrale vraag: 'In welke mate vinden andere onderzoekers dezelfde resultaten?' • Hoe? Bijvoorbeeld meerdere codeurs/analisten, overeenstemming tussen beoordelaars, <i>peer review</i>	Controleerbaarheid • Wat? Resultaten komen van de deelnemers aan het onderzoek, niet van de onderzoeker • Centrale vraag: 'Komen de resultaten écht voort uit wat de deelnemers zeggen?' • Hoe? Bijvoorbeeld bewust zijn van de eigen positionaliteit, reflexiviteit en triangulatie	Veranderingen bekomen • Wat? Realiseren van acties, zichtbare verandering als gevolg van het onderzoek • Centrale vraag: 'Zijn er dingen veranderd? Is dit onderzoek een katalysator voor verandering? Zijn de resultaten toepasbaar?' • Hoe? Bijvoorbeeld actie niet zien als iets dat gebeurt na het onderzoek, maar verandering als doel nemen van bij de start
--	--	--

Tabel 2. Overzicht van wetenschappelijke kwaliteitscriteria per type onderzoek

3. WIE ZIJN DE PARTNERS IN PARTICIPATIEF ACTIEONDERZOEK, EN HOE GA JE OM MET ROLLEN EN MACHTSVERHOUDINGEN?

Participatief actieonderzoek wordt gedragen door partnerschappen tussen academici en niet-academici: burgers, ervaringsdeskundigen, professionals, overheden en maatschappelijke organisaties. Deze partnerschappen zijn niet vanzelfsprekend. Ze vereisen een bewuste omgang met rolverdelingen, verwachtingen, machtsverschillen en diversiteit.

3.1 Verschillende rollen: wie doet wat?

In participatief actieonderzoek vervagen de klassieke grenzen tussen onderzoeker en participant. Niet-academische partners worden vaak co-onderzoekers en participeren in alle fasen van het onderzoek: van de onderzoeksvraag formuleren tot de resultaten verspreiden. Maar dat wil niet zeggen dat iedereen evenveel doet of moet doen. Rollen kunnen variëren. Denk aan leden van een stuurgroep, mensen die data verzamelen of participanten die context geven aan bevindingen. Het is belangrijk om op voorhand goed na te denken wie er betrokken zal zijn op welke manier, in welke fase, en in welke rol. Het is daarnaast ook belangrijk om deze rollen expliciet te maken en duidelijke afspraken te maken over verwachtingen, betrokkenheid, verantwoordelijkheden, auteurschap, en eigenaarschap van data (Cornwall & Jewkes, 1995; Khanlou & Peter, 2005).

Sommige rollen zijn tijdelijk, andere structureel. Sommige deelnemers hebben meer ruimte of motivatie om actief betrokken te zijn, anderen kiezen bewust voor een meer beperkte rol. Dat kan allemaal, zolang er transparantie is. Tools zoals samen opgestelde charters of gespreksverslagen kunnen helpen om de afspraken te documenteren.

3.2 Ongelijkheid binnen en tussen partners

Hoewel participatief actieonderzoek streeft naar gelijkwaardige relaties, spelen machtsverhoudingen vaak toch een rol. Universitaire onderzoekers beschikken over onderzoekservaring en toegang tot middelen. Co-onderzoekers of deelnemers uit gemarginaliseerde groepen hebben vaak minder toegang tot die structuren. Die ongelijkheden kunnen leiden tot spanningen of stiltes. Daarom is het cruciaal om machtsver-

houdingen bespreekbaar te maken, bijvoorbeeld door verantwoordelijkheid te delen, leiderschap te laten rouleren of deelnemers te compenseren voor hun tijd en expertise (Cornish et al., 2023; Warburton, 2009).

Ook binnen gemeenschappen zelf bestaan machtsverschillen, op basis van gender, klasse, etniciteit, gezondheid of leeftijd. De term *de gemeenschap* doet soms ten onrechte uitschijnen dat het om een homogene groep gaat. Het is belangrijk om te bewaken dat minder zichtbare stemmen ook aan bod komen. Dat kan je doen met behulp van verschillende vormen van triangulatie, waarbij je meerdere methodes of perspectieven combineert om een volledig beeld te krijgen. Zo kan je bijvoorbeeld meerdere dataverzamelingsmethodes te gebruiken, of zelfs meerdere onderzoeksopzetten hanteren om zoveel mogelijk stemmen te includeren in het onderzoek. Ook onderzoekerstriangulatie kan helpen, waarbij je samenwerkt met meerdere onderzoekers uit verschillende groepen uit de gemeenschap (Wang et al., 2018).

4. MET WELKE MOEILIKHEDEN KAN JE GECONFRONTEERD WORDEN?

Goede vraag. We willen je niet direct afschrikken, dus onderstaande lijst is niet volledig. Maar hier zijn wel een paar zaken om mee rekening te houden.

4.1 Denk vanaf het begin aan mogelijke negatieve gevolgen of onvervulde verwachtingen

Een participatief actieonderzoek kan een emotioneel proces zijn, zowel voor onderzoekers als voor deelnemers. Emoties zoals woede, teleurstelling en frustratie kunnen ontstaan als deelnemers zich ongehoord voelen of als hun ideeën niet worden meegenomen of gerealiseerd (Matias & Zembylas, 2014). Het is belangrijk om die emoties te erkennen en er constructief mee om te gaan om conflicten te voorkomen. Het proces om verwachtingen van alle partners te kennen, en erna iedereen op dezelfde lijn te krijgen, is niet evident.

Doorheen het onderzoeksproces helpen empathische betrokkenheid en authentieke interacties om vertrouwen op te bouwen en relaties te versterken. Daarnaast is aan het einde van het onderzoek nazorg belangrijk. Dat kan leed of trauma verzachten dat tijdens het onderzoek mogelijks ontstond (Kendon et al., 2007). Participatief actieonderzoek kan sociale verandering bevorderen en dat motiveert vaak deelnemers. Toch is het belangrijk de verwachtingen te temperen: dit soort onderzoek leidt niet altijd tot betekenisvolle verandering en kan zelfs negatieve effecten hebben, zoals conflicten binnen of tussen gemeenschappen. Onderzoekers moeten daar eerlijk over communiceren met alle betrokkenen, verwachtingen realistisch houden en hen informeren over mogelijke gevolgen van de onderzoeksresultaten. Het gaat erom de verwachtingen realistisch te houden, maar tegelijk ook mensen te motiveren en te geloven dat er iets kan veranderen.

4.2 Tijd is je ergste vijand

Participatief actieonderzoek vergt veel tijd. Een groot risico is dat volwaardige participatie in louter consultatie verandert om tijd te besparen. Bovendien kan de lange tijdsduur voor frustratie zorgen bij de mensen van de gemeenschap, die vooral snel resultaten en oplossingen willen. Dat gebeurt vooral bij groepen die onder een zekere tijdsdruk staan, bijvoorbeeld door leeftijd of ziekte. Goede en transparante communicatie over de wederzijdse verwachtingen is essentieel.

Participatief actieonderzoek vraagt tijd van de participanten. Dat kan het moeilijk maken om hen echt betrokken te houden, vooral wanneer ze een druk of moeilijk leven hebben of onregelmatige werkuren. Daarnaast vraagt participatief actieonderzoek tijd van de onderzoeker. Het vraagt tijd om een goede relatie van vertrouwen te ontwikkelen met de co-onderzoekers en deelnemers, met de financiers en andere partners. Het kost ook veel tijd om over elke stap en over alle bevindingen goed te communiceren naar alle stakeholders. Er wordt veel van hen verwacht, ze moeten op veel momenten aanwezig zijn en nemen veel taken op zich.

4.3. Het is niet altijd evident om te werken in een klassieke financieringslogica

Naast tijd, vergt participatief actieonderzoek ook voldoende financiële middelen. Maar financiering vormt een uitdaging. Traditionele financieringsstructuren sluiten niet altijd aan bij de behoeften van gemeenschappen. Financiering verkrijgen duurt vaak maanden of jaren, terwijl gemeenschappen sneller resultaten verwachten. Daarnaast zijn projectsubsidies vaak te kort om een duurzame impact te realiseren (Kint et al., 2025). Onderzoekers kunnen daarom proberen flexibeler omgaan met financiering, bijvoorbeeld door fondsen te bundelen of langdurige partnerschappen te creëren met maatschappelijke organisaties. Bovendien zouden universiteiten hun financieringsstructuren kunnen aanpassen aan de complexe realiteit van participatief actieonderzoek, waarbij langdurige betrokkenheid en samenwerking essentieel zijn.

4.4 Voor academische onderzoekers: ethische aanvragen zijn soms ingewikkeld

We vinden het belangrijk een onderscheid te maken tussen procesgerichte en dagelijkse ethiek. **Procesgerichte ethiek** wijst op specifieke procedures en overwegingen die onderzoekers moeten stellen voordat het onderzoek begint, om het onderzoek op een 'juiste' manier uit te voeren en om tegemoet te komen aan de verwachtingen van ethische commissies en van financiers. Denk bijvoorbeeld aan bepaalde ethische aanvragen of gestandaardiseerde procedures. Bestaande ethische richtlijnen zijn vaak opgemaakt voor onderzoeken in de biomedische wetenschappen en zijn (deels) irrelevant voor onderzoeken in de sociale wetenschappen, zeker als het participatief actieonderzoek is. Onderzoekers zijn dus vaak nog zoeken de hoe ze de principes van participatief actieonderzoek kunnen verenigen met de vereisten van ethische commissies en financiers.

Dagelijkse ethiek verwijst naar de dagelijkse besluitvormingsprocessen in het onderzoek en de evolutie van ethische kwesties tijdens het onderzoek. De spanning tussen procedurele en dagelijkse ethiek zien we bijvoorbeeld in de geïnformeerde toestemming, vaak een gestandaardiseerd sjabloon met alle informatie die deelnemers moeten weten en ondertekenen om aan te geven dat ze op de hoogte zijn van hun rechten. De laatste jaren zijn dergelijke sjablonen heuse juridische documenten geworden die eigenlijk bijna onethisch zijn. Participatieve actieonderzoeksprojecten ondervinden moeilijkheden met dergelijke standaardprocedures. Zo kunnen de rollen aan de start van het project nog onduidelijk zijn of kunnen die verschuiven. Lange geïnformeerde toestemmingen kunnen moeilijker te begrijpen zijn voor sommige deelnemers en de vraag naar een formele handtekening kan hen net afschrikken om deel te nemen aan het onderzoek.

In het verleden zijn er al goede voorbeelden geweest van onderzoeken die de geïnformeerde toestemming in een andere vorm goten, bijvoorbeeld notulen van groepsbesprekingen tussen co-onderzoekers of een onderzoeksteam dat een eigen charter opmaakt over hoe ze gaan samenwerken.

Relationele ethiek komt hier sterker naar voren (Milner, 2019; Van Goidsenhoven & De Schauwer, 2022). Relationele ethiek vereist dat onderzoekers ethische beslissingen zien en nemen in de context van hun onderzoeksrelaties met anderen, gebaseerd op respect en zorg voor de ander en elkaar. De 'juiste' manier om te handelen komt voort uit de dynamiek van onderzoeksrelaties en kan afhangen van de situatie of betrokken personen. Relationele ethiek plaatst wederzijds respect, betrokkenheid, belichaamde kennis, omgeving, onzekerheid of kwetsbaarheid centraal in de ethische besluitvorming (McDonald & Capous-Desyllas, 2021; Pollard, 2015).

4.5 Omgaan met vertrouwelijkheid en anonimiteit: is er een grens?

In verschillende onderzoeken die we als groep gedaan hebben viel het op dat geïnterviewden in participatief actieonderzoek soms terughoudend waren om persoonlijke informatie te delen of om hun mening te geven, omdat ze niet zeker waren wie er toegang zou hebben tot de gegevens.

Tegelijk zien we dat steeds meer deelnemers uit de anonimiteit willen treden en niet onder een pseudoniem geplaatst willen worden in het onderzoek. Deze vraag wordt nog prominenter in visuele onderzoeksmethoden, zoals *photovoice*, waar 'anonimiteit verstrengeld is met auteurschap' (Jenkins & Boudewijn, 2020, p. 6). McDonald en Capous-Desyllas (2021) geven het voorbeeld van het zelfportret van een jongere naast marihuana, dat toen nog niet gelegaliseerd was. Hij was zeer resoluut over het tonen van deze afbeelding. Onderzoekers worstelden echter met deze beslissing, omdat ze zijn jeugd niet in gevaar wilden brengen en hem juridisch gezien niet in een kwetsbare positie wilden plaatsen. Maar de onderzoekers wilden ook niet paternalistisch zijn, de stem van hun deelnemers het zwijgen opleggen of zelf een systeem van onderdrukking worden (McDonald & Capous-Desyllas, 2021).

5. HOE KAN JE DE INPUT EN ANTWOORDEN VAN MENSEN ANALYSEREN EN INTERPRETEREN?

In dit boek staan vooral participatieve en creatieve dataverzamelmethode centraal, manieren om mensen actief te betrekken bij het delen van hun ervaringen, ideeën en verhalen. Denk aan methodes zoals *photovoice*, wandelinterviews, *narrative mapping*, of *Ripple Effects Mapping*. Die methodieken helpen om rijke, ervaringsgerichte data te verzamelen.

Maar vaak blijft na zo'n intensieve verzamelingsfase de vraag: 'Wat gebeurt er met al die input? Hoe vertaal je de beelden, uitspraken, observaties of verhalen naar inzichten die verder gaan dan de individuele ervaring? Hoe doe je dat op een manier die past bij de participatieve geest van het onderzoek?'

De analysefase is daarin een cruciale stap. Daar worden de verzamelde gegevens omgezet in inzichten, patronen en betekenissen. Ook in deze fase kunnen onderzoekers verschillende wegen bewandelen, afhankelijk van de doelstellingen van het onderzoek en de mate van participatie die wordt nagestreefd. In grote lijnen kan je twee richtingen uit: ofwel analyseer je als onderzoeker zelf de data, zoals in klassieke kwalitatieve studies, ofwel ga je voluit voor co-analyse, waarbij deelnemers actief meedenken en interpreteren.

5.1 Analyse door de onderzoeker en terugkoppeling

Een eerste benadering is om de analyse te zien als een meer klassieke kwalitatieve analyse, waarbij de onderzoeker de data interpreteert. Dat kan bijvoorbeeld via reflexieve thematische analyse, *grounded theory*-benadering of narratieve analyse. De onderzoeker identificeert thema's of betekenissen in het materiaal, en verbindt die met de onderzoeksvragen.

Zelfs in deze aanpak is het waardevol om te overwegen hoe deelnemers nadien betrokken kunnen worden bij de interpretatie van de resultaten via een terugkoppeling. Dat kan door voorlopige bevindingen te delen in een groepsgesprek of workshop, zodat deelnemers kunnen reageren, nuanceren, aanvullen, bevestigen of net weerleggen wat de onderzoeker heeft afgeleid.

In zo'n sessie presenteert de onderzoeker voorlopige bevindingen aan de deelnemers, waarop de deelnemers kunnen reageren: 'Herkennen ze zich in de bevindingen? Ontbreekt er volgens hen iets belangrijks? Hoe duiden zij de resultaten?' Zo blijft het proces transparant en participatief, ook al ligt de hoofdverantwoordelijkheid, en het codeer- en labelwerk van de analyse, bij de onderzoeker.

5.2 Co-analyse

Een tweede mogelijkheid is om deelnemers actief te betrekken in de analysefase, en voluit voor co-analyse te gaan. Daarbij reflecteren onderzoekers en deelnemers samen op de verzamelde data en zoeken ze gezamenlijk naar patronen en antwoorden. **Co-analysesessies** zijn vaak groepssessies waarin deelnemers samen transcripten lezen, of foto's of kaarten bekijken, en die categoriseren. De exacte manier waarop ze categoriseren kan verschillende vormen aannemen, afhankelijk van de methode en het type data. Hier zijn een paar voorbeelden:

- **Themaworkshops:** Deelnemers krijgen niet alle transcripten, want vaak zijn dat tientallen of hondertallen bladzijden. Ze krijgen een selectie van uitspraken, beelden, foto's of fragmenten van data en worden gevraagd om ze te groeperen of te benoemen. Samen bespreken ze wat volgens hen de centrale thema's of patronen zijn.
- **Data op de muur:** Uitspraken, foto's of fragmenten worden verspreid in de ruimte, zoals een galerij of tentoonstelling. Deelnemers kunnen rondwandelen, stickers of post-its gebruiken om te markeren wat hen aanspreekt, wat ze herkennen of wat ze belangrijk vinden. Nadien wordt dat gezamenlijk besproken.
- **Visuele (mind)mapping:** Grote vellen papier worden gebruikt om thema's en verbanden visueel te mappen. Deelnemers tekenen pijlen, cirkels of verbindingen tussen thema's om samen een visuele analyse te maken.
- **Reflectieve gespreksrondes:** De onderzoeker brengt observaties of beelden in, en deelnemers delen hun interpretatie of gevoelens daarbij. Dat leidt tot een gedeelde duiding van wat de data zeggen.
- **Prioriteringssessies:** Nadat thema's of inzichten gezamenlijk zijn geformuleerd, bepalen deelnemers welke thema's voor hen het meest betekenisvol of urgent zijn. Deelnemers krijgen stippen of kaartjes en kiezen welke thema's of inzichten het meest betekenisvol zijn. Dat kan leiden tot een gedeelde prioriteitenlijst.
- **Actie-sessies:** In sommige participatieve projecten kan co-analyse uitmonden in samen concrete aanbevelingen formuleren of acties op basis van de resultaten.

Co-analyse zorgt voor een rijkere interpretatie van de data en kan leiden tot betere en meer gedragen conclusies. Tegelijk vraagt het van de onderzoeker een open houding, bereidheid om controle los te laten, en aandacht voor machtsverhoudingen en dominante stemmen in het proces.

5.3 De keuze tussen beide

De keuze voor een meer klassieke analyse of voor co-analyse hangt samen met de participatieve insteek van het onderzoek. Sommige fasen van het onderzoek kunnen gedeeld worden met deelnemers, terwijl andere meer in handen van de onderzoeker blijven. Belangrijk is om daarover van bij de start helder te communiceren en bewuste keuzes te maken.

Ongeacht de gekozen aanpak, blijft het essentieel om deelnemers de kans te geven om hun stem te laten horen in hoe de resultaten worden geïnterpreteerd en voorgesteld. Dat kan door hen feedback te vragen of samen te reflecteren over de betekenis en mogelijke toepassingen van de bevindingen.

Deze vragen en inzichten vormen geen sluitend antwoord, maar wel een uitnodiging tot verder nadenken en uitproberen. Participatief onderzoek is geen vast pad, maar een proces dat zich ontwikkelt in relatie tot context, mensen en doelen. Participatief actieonderzoek hoeft niet perfect te zijn. Blijf open, transparant en blijf leren en groeien als (co-)onderzoekers en als groep. Houd deze basisprincipes in gedachten tijdens het lezen van de volgende, meer praktisch gerichte hoofdstukken.

REFERENTIES

Cargo, M., & Mercer, S. L. (2008). The Value and Challenges of Participatory Research: Strengthening Its Practice. *Annual Review of Public Health*, 29(1), 325-350. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.29.091307.083824>

Cornish, F., Breton, N., Moreno-Tabarez, U., Delgado, J., Rua, M., de-Graft Aikins, A., & Hodgetts, D. (2023). Participatory action research. *Nature Reviews Methods Primers*, 3(1). <https://doi.org/10.1038/s43586-023-00214-1>

Cornwall, A., & Jewkes, R. (1995). What is participatory research? *Social Science & Medicine*, 41(12), 1667-1676. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(95\)00127-s](https://doi.org/10.1016/0277-9536(95)00127-s)

Jenkins, K., & Boudewijn, I. (2020). Negotiating access, ethics and agendas: Using participatory photography with women anti-mining activists in Peru. *Women's Studies International Forum*, 82, 102407. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102407>

Khanlou, N., & Peter, E. (2005). Participatory action research: Considerations for ethical review. *Social Science & Medicine*, 60(10), 2333-2340. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.10.004>

Kindon, S. L., Pain, R., & Kesby, M. (Red.). (2007). *Participatory action research approaches and methods: Connecting people, participation and place*. Routledge.

Matias, C. E., & Zembylas, M. (2014). 'When saying you care is not really caring': Emotions of disgust, whiteness ideology, and teacher education. *Critical Studies in Education*, 55(3), 319-337. <https://doi.org/10.1080/17508487.2014.922489>

McDonald, L. E., & Capous-Desyllas, M. (2021). Navigating Ethical Issues in Photovoice: Balancing the Principles of Community-Based Participatory Research Ethics with Institutional Review Board Requirements. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 16(4), 364-373. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/15562646211032777>

Milner, J., Milner, T., McCarthy, G., & Da Motta Veiga, S. (2023). Leaders as Coaches: Towards a Code of Ethics. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 59(3), 448-472. <https://doi.org/10.1177/00218863211069408>

Pollard, C. (2015). What is the right thing to do: Use of a relational ethic framework to guide clinical-decision-making. *International Journal of Caring Sciences*, 8(2), 362-368. <https://hdl.handle.net/20.500.14078/785>

Reason, P., & Bradbury, H. (2008). *The SAGE Handbook of Action Research*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781848607934>

Van Goidsenhoven, L., & De Schauwer, E. (2022). Relational ethics, informed consent, and informed assent in participatory research with children with complex communication needs. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 64(11), 1323-1329. <https://doi.org/10.1111/dmcn.15297>

Viswanathan, M., Ammerman, A., Eng, E., Garlehner, G., Lohr, K., Griffith, D., Rhodes, S., Samuel-Hodge, C., Maty, S., Lux, L., Webb, L., Sutton, S.F., Swinson, T., Jackman, A., & Whitener, L. (2004). Community-Based Participatory Research: Assessing the Evidence: Summary. In: AHRQ Evidence Report Summaries. Rockville (MD): Agency for Healthcare Research and Quality (US); 1998-2005. 99. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK11852/>

Wang, J., Aenis, T., & Hofmann-Souki, S. (2018). Triangulation in participation: Dynamic approaches for science-practice interaction in land-use decision making in rural China. *Land Use Policy*, 72, 364-371. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.066>

Warburton, J., Bartlett, H., Carroll, M., & Kendig, H. (2009). Involving older people in community-based research: Developing a guiding framework for researchers and community organisations. *Australasian Journal on Ageing*, 28(1), 41-45. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19243376/>